

Br: 01-004-908/22-987

28. april 2022. godine

IZVJEŠTAJ O SPROVEDENOJ JAVNOJ RASPRAVI

Nacrt Strateškog odgovora za Crnu Goru za IPA-u III za period 2021-2024

Vrijeme trajanja javne rasprave: od 28. decembra 2021. godine do 5. februara 2022. godine.

Način sprovođenja javne rasprave (održavanje okruglih stolova, tribina i prezentacija, sa navedenim mjestom i datumom održavanja; dostavljanje primjedbi, predloga i sugestija u pisanom ili elektronskom obliku, sa navedenim načinom i rokom dostavljanja):

Kancelarija za evropske integracije je, na osnovu člana 15 Uredbe o izboru predstavnika nevladinih organizacija u radna tijela organa državne uprave i sprovođenju javne rasprave u pripremi zakona i strategija (Službeni list Crne Gore, br. 41/18) objavila Javni poziv zainteresovanoj javnosti za učešće u javnoj raspravi o pripremi Nacrta Strateškog odgovora za Crnu Goru za IPA-u III za period 2021–2024:

<https://www.eu.me/javni-poziv-zainteresovanoj-javnosti-za-ucesce-u-javnoj-raspravi-o-pripremi-nacrta-strateskog-odgovora-za-crnu-goru-za-ipa-u-iii-za-period-2021-2024/>

Javna rasprava je sprovedena u formi dostavljanja primjedbi, predloga i sugestija u pisanom ili elektronskom obliku, sa navedenim načinom i rokom dostavljanja.

Komentari, predlozi, sugestije i primjedbe su dostavljeni u elektronskom obliku na e-mail adresu: anita.kurgas@gs.gov.me.

Ovlašćeni predstavnici Kancelarije za evropske integracije koji su učestvovali u javnoj raspravi: Bojan Vujović, zamjenik glavne pregovaračice – nacionalne IPA koordinatorke, Irena Bošković, savjetnica glavne pregovaračice – rukovoditeljka Sektora za evropske fondove, i Milica Abramović Radivojkov, načelnica Odsjeka za koordinaciju podrške EU.

Podaci o broju i strukturi učesnika u javnoj raspravi: U javnoj raspravi su učestvovali predstavnici državne uprave (2 predstavnika), predstavnici NVO organizacija (1 predstavnik) i predstavnici međunarodnih organizacija (1 predstavnik).

Rezime dostavljenih primjedbi, predloga i sugestija, sa navedenim razlozima njihovog prihvatanja, odnosno neprihvatanja:

Komentari Direkcije za rodnu ravnopravnost Ministarstva pravde, ljudskih i manjinskih prava:

Komentari za Prozor 1 – Vladavina prava i temeljna prava (Tematski prioritet 5: Temeljna prava)

Komentar 1: Predlaže se dodatna akcija za programsku 2023. godinu: „Postizanje rodne ravnopravnosti i osnaživanje žena”, koja bi rezultirala izgradnjom kapaciteta javne uprave i institucionalnih mehanizama za sprečavanje višestruke diskriminacije, kao i kapaciteta Zaštitnika ljudskih prava i sloboda. Takođe bi uključivala i praćenje primjene principa rodne ravnopravnosti u prioritetnim

oblastima evropskih integracija, izradu Indeksa rodne ravnopravnosti, unapređenje položaja žena u sportu, kulturi, medijima, nauci, politici, ekonomiji i pratećim politikama. Uzimajući u vidu ograničene kapacitete Direkcije za rodnu ravnopravnost, ovim putem se predlaže ostvarivanje saradnje sa predstavništvom UNDP-a, kojem bi bila dodijeljena uloga direktnog upravljanja predloženoj aktivnosti iz oblasti rodne ravnopravnosti.

Ministarstva pravde, ljudskih i manjinskih prava nema primjedbi i komentari su uvaženi i integrirani u dokument.

Komentari za Prozor 2 – Dobro upravljanje, usklađivanje sa pravnom tekovinom, dobrosusjedski odnosi i strateško komuniciranje (Tematski prioritet 1: Dobro upravljanje)

Komentar 1: Napominje se da je Strategijom reforme javne uprave (koja predstavlja jedan od ključnih tematskih prioriteta za podršku u periodu 2021–2024), intergrisanje principa rodne ravnopravnosti utvrđeno kao horizontalni cilj, shodno kojem se mora raditi na izgradnji institucionalnih kapaciteta za integrisanje rodne ravnopravnosti, kako u smislu ljudskih, tako i finansijskih resursa, znanja i procedura. Dodatno, Akcioni plan za postizanje rodne ravnopravnosti Evropske unije zahtijeva od zemalja aspirantkinja za članstvo, integrisanje principa rodne ravnopravnosti u rad rodno odgovorne javne uprave. Samim tim, fokus posebne programske aktivnosti biće na osnaživanju kapaciteta javne uprave za integraciju principa rodne ravnopravnosti u radu iste.

Komentar nije prihvaćen od strane Ministarstva javne uprave, digitalnog društva i medija s obzirom na to da se pitanje rodne ravnopravnosti tretira u tematskoj oblasti 1.5 Temeljna prava, te da je Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava nosilac i kreator javne politike u ovoj oblasti, odnosno nosilac Nacionalne strategije o rodnoj ravnopravnosti, dok Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija može biti potencijalni partner u projektu.

Komentar 2: Predlaže se dodatna akcija za programsku 2023. godinu: „Osnaženi kapaciteti javne uprave za integraciju principa rodne ravnopravnosti u radu javne uprave, kojim bi se omogućilo formiranje Fonda za ubrzanje postizanja rodne ravnopravnosti i Centra za istraživanje, promociju i obrazovanje za rodnu ravnopravnost. Uzimajući u vidu ograničene kapacitete Direkcije za rodnu ravnopravnost, ovim putem se predlaže ostvarivanje saradnje sa predstavništvom UNDP-a, kojem bi bila dodijeljena uloga direktnog upravljanja predloženoj aktivnosti iz oblasti rodne ravnopravnosti.

Komentar nije prihvaćen od strane Ministarstva javne uprave, digitalnog društva i medija s obzirom na to da se uzima u obzir da se pitanje rodne ravnopravnosti tretira u tematskoj oblasti 1.5 Temeljna prava, te da je Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava nosilac i kreator javne politike u ovoj oblasti, odnosno nosilac Nacionalne strategije o rodnoj ravnopravnosti, dok Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija može biti potencijalni partner u projektu.

Komentari Direktorata za socijalno staranje i dječju zaštitu Ministarstva finansija i socijalnog staranja:

Komentari za Prozor 2 – Dobro upravljanje, usklađivanje sa pravnom tekovinom, dobrosusjedski odnosi i strateško komuniciranje (Tematski prioritet 1: Dobro upravljanje)

Komentar 1: Predlaže se dodatna akcija za programsku 2023. godinu: „Unapređenje zaštite od nasilja nad ženama i rodno zasnovanog nasilja”, koja treba da unaprijedi primjenu Istanbulske konvencije za zaštitu od nasilja nad ženama i nasilja u porodici, odnosno da osigura prevenciju, promociju i zaštitu od rodno zasnovanog nasilja nad ženama kroz snažan, efikasan i efektan multidisciplinarni sistem zaštite. U skladu sa dosadašnjom uspješnom saradnjom sa UNDP-om u okviru programa IPA I i IPA II, predlaže se model indirektnog upravljanja programom IPA III kroz podršku UNDP-a.

Komentar nije prihvaćen od strane Ministarstva javne uprave, digitalnog društva i medija s obzirom na to da se uzima u obzir da se pitanje rodne ravnopravnosti tretira u tematskoj oblasti 1.5 Temeljna prava, te da je Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava nosilac i kreator

javne politike u ovoj oblasti, odnosno nosilac Nacionalne strategije o rodnoj ravnopravnosti, dok Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija može biti potencijalni partner u projektu.

Komentari UNICEF-a:

Komentari za Prozor 1 – Vladavina prava i temeljna prava (Tematski prioritet 1: Pravosuđe; Tematski prioritet 5: Temeljna prava)

Komentar 1: Predlaže se dodavanje stavke koja se odnosi na prava djeteta sa pratećim tekstom. U okviru ovog dijela kao posebnu temu, koja je u fokusu EU, treba obraditi Pravosuđe po mjeri djeteta, što je u skladu sa novousvojenom Strategijom EU o pravima djeteta.

Na predlog UNICEF-a, u okviru dokumenta integrisane su dopune na stranama 11,12 i 15.

Komentari za Prozor 4 – Konkurentnost i inkluzivni rast (Tematski prioritet 1: Obrazovanje, zapošljavanje, socijalna zaštita i inkluzivne politike, i zdravlje)

Komentar 1: Predlaže se definisanje finansijskih preduslova za reforme predložene Mapom puta (*Mape puta za reforme sistema socijalnih davanja i usluga socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori (MFSS, UNICEF, 2021)*).

Komentar prihvaćen od strane Ministarstva finansija i socijalnog staranja i uvršten u Nacrt Strateškog odgovora.

Komentar 2: Predlaže se nastavak reformi sistema socijalne zaštite zasnovanih na dokazima, na osnovu Mape puta za reforme sistema socijalnih davanja i usluga socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori, imajući u vidu veze sa radnom aktivacijom i socijalnu inkluziju fokusiranu na borbu protiv siromaštva.

Komentar prihvaćen od strane Ministarstva finansija i socijalnog staranja i uvršten u Nacrt Strateškog odgovora.

Komentar 3: ukazuje na potrebu nastavka procesa reforme sistema socijalne i dječje zaštite u skladu sa preporukama Mape puta i nastupajućom Strategijom razvoja sistema socijalne i dječje zaštite.

Komentar nije prihvaćen od strane Ministarstva finansija i socijalnog staranja s obzirom na to da je već pokriven Nacrtom Strateškog odgovora.

Komentar 4: Predlog dodatne akcije za IPA-u 2023: „Nastavak operacionalizacije reformi iz Mape puta za reforme sistema socijalnih davanja i usluga socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori, sa fokusom na Garanciju za djecu”.

Komentar nije prihvaćen od strane Ministarstva finansija i socijalnog staranja s obzirom na to da je akcija već predložena Nacrtom Strateškog odgovora.

Komentar 5: Predložena je izmijenjena akcija za IPA-u 2024: „Reforma sistema socijalne i dječje zaštite na osnovu Mape Puta, sa naglaskom na uspostavljanje i pilotiranje Garancije za djecu”.

Komentar nije prihvaćen od strane Ministarstva finansija i socijalnog staranja s obzirom na to da je akcija već predložena Nacrtom Strateškog odgovora.

Komentar 6: Predlaže se da se proces deinstitucionalizacije odnosi i na djecu bez roditeljskog staranja i djecu sa smetnjama u razvoju, te povezivanje ovog tematskog prioriteta sa reformom Centara za socijalni rad.

Komentar je od strane Ministarstva finansija i socijalnog staranja prihvaćen i uvršten u Nacrt Strateškog odgovora.

Komentar 7: Sugerise se usvajanje nove *Strategije za prevenciju i zaštitu djece od nasilja* s obzirom na to da je posljednja Strategija obuhvatala period od 2017. do 2021. godine.

Komentar nije prihvaćen od strane Ministarstva finansija i socijalnog staranja jer se, po preporuci Evropske komisije, izrada strateških dokumenata ne podržava kroz IPA programe.

Komentar 8: Predlaže se uključivanje izrade MICS istraživanja – Istraživanja višestrukih pokazatelja o stanju prava žena i djece u Crnoj Gori za 2024. godinu.

Komentar je prihvaćen od strane Ministarstva finansija i socijalnog staranja i uvršten u Nacrt Strateškog odgovora.

Komentar 9: Neophodno je pružiti podršku i osvrnuti se na postojeći sistem karijernog vođenja i savjetovanja u Crnoj Gori, posebno uzevši u obzir dugoročno visoke stope nezaposlenosti mladih kao i visoku stopu mladih koji nijesu u obrazovanju, na tržištu rada ili na osposobljavanju.

Komentar je prihvaćen od strane Ministarstva ekonomskog razvoja i uvršten u Nacrt Strateškog odgovora.

Komentar 10: U cilju obezbjeđivanja podrške implementaciji sveobuhvatnog skupa reformi zasnovanih na dokazima koje se odnose na poboljšanje kvaliteta, pravičnosti, upravljanja i finansiranja obrazovnog sistema, data je procjena neophodnog finansiranja koja se tiče izrade višegodišnjeg plana reformi sektora obrazovanja (ESP) za period 2023 – 2030 (200 000 eura) i implementacije ESP-a u periodu 2023 – 2027 (10 miliona eura).

Komentar nije prihvaćen od strane Ministarstva prosvjete, nauke, kulture i sporta prevashodno zbog dinamike koja je predviđena za sprovođenje aktivnosti koje će biti predmet finansiranja u okviru IPA III perspektive. Naime, izrada predmetnog Plana koji UNICEF predlaže je predviđena za 2022. godinu, a njegovo sprovođenje će biti višegodišnje (2023–2027). Stoga se predlaže razmatranje predloženih aktivnosti nezavisno od Strateškog odgovora i IPA III perspektive, kroz druge raspoložive instrumente finansiranja.

Komentar 11: Predlog da se dio sredstava predviđenih za zdravstveni sistem (20 miliona kroz IPA-u 2023 i 10 miliona IPA-u 2024) opredijeli za sljedeće oblasti: jačanje sistema imunizacije, podrška dojenju i ishrani djece, unapređenje sistema za zdravlje trudnica, porodilja i novoređenčadi, jačanje sistema rane identifikacije i intervencije, jačanje sistema preventive kroz patronažne službe, unapređenje u oblasti mentalnog zdravlja.

Mogućnost ispunjenja zahtjeva UNICEF-a razmatrana je na sastanku sa Ministarstvom zdravlja gdje je zaključeno da će jedan dio zahtjeva biti obuhvaćen kroz akciju akreditacija i standardizacija zdravstvenih ustanova, što ne zahtijeva izmjenu Strateškog odgovora.

Komentar 12: U okviru dijela o digitalizaciji sektora zdravstva u Crnoj Gori (Ministarstvo zdravlja sa pratećim institucijama – Fond zdravstvenog osiguranja, Klinički centar, bolnice, centri primarne zdravstvene zaštite), neophodno je istaći i ulogu Instituta za javno zdravlje. **Mogućnost ispunjenja zahtjeva UNICEF-a razmatrana je na sastanku sa Ministarstvom zdravlja gdje je zaključeno da će jedan dio zahtjeva biti obuhvaćen kroz akciju akreditacija i standardizacija zdravstvenih ustanova, što ne zahtijeva izmjenu Strateškog odgovora.**

Komentar 13: U kontekstu unapređenja pristupa zdravstvenim uslugama, savjetuje se stavljanje većeg akcenta na romska naselja i neurbanizovana naselja koja su dio urbanih sredina, gdje je riječ o stanovnicima čiji socio-ekonomski status predstavlja izazov, a način života i životna sredina ozbiljne zdravstvene rizike. Za unapređenje tehnološke i prostorne infrastrukture zdravstvenih jedinica u ruralnim oblastima, savjetuje se usmjeravanje finansija u usluga patronaže i kućnog liječenja, kao i telemedicine. Takođe se primjećuje da se u dovoljnoj mjeri ne ističe briga o djeci kao načinu vođenja računa o zdravlju budućih generacija. **Mogućnost ispunjenja zahtjeva UNICEF-a razmatrana je na sastanku sa Ministarstvom zdravlja gdje je zaključeno da će jedan dio zahtjeva biti obuhvaćen kroz akciju akreditacija i standardizacija zdravstvenih ustanova, što ne zahtijeva izmjenu Strateškog odgovora.**

Komentari Centra za ženska prava:

Komentari za Prozor 1 – Vladavina prava i temeljna prava (Tematski prioritet 1: Pravosuđe; Tematski prioritet 3: Migracije i upravljanje granicama; Tematski prioritet 5: Temeljna prava)

Komentar 1: Potrebno je upodobiti cijeli dokument tako da se koristi RODNO SENZITIVNI jezik. Mjerodavna je verzija dokumenta na engleskom jeziku.

Komentar 2: Smatramo da je procenat izdvajanja sredstava za sprovođenje aktivnosti u okviru Tematskog prozora 5: Temeljna prava u iznosu od 1,31% u odnosu na ukupan predviđeni budžet neopravdano mali, zbog čega tražimo da se predvide dodatna sredstva kako bi se realizovale sve one aktivnosti predviđene dokumentima Vlade i sprovele preporuke iz relevantnih izvještaja koji se bave procjenom stepena ostvarenosti rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori.

Radna grupa za programiranje IPA III sagledava process izrade Strateškog odgovora sa svih aspekata nadležnosti, uvažavajući važeća strateška dokumenta i opredjeljenja. Razvijanjem dokumenta i novim predlozima nastojaće se obezbijediti značajnija sredstva za oblast pravde i ljudskih prava.

Svaki strateški dokument mora imati rodnu komponentu i podrazumijeva se i rodno budžetiranje. Analizom postojećeg stanja, a u skladu sa NSRR, Direkcija za rodnu ravnopravnost Ministarstva pravde, ljudskih i manjinskih prava je u 2021. godini uz pomoć OEBS-a, kreirala Instrument za procjenu stepena orodnjenosti javnih politika koji je proslijeđen Generalnom sekretarijatu Vlade. Instrument bi se već u 2022. mogao koristiti za važne javne politike, da bismo procijenili uticaj na muškarce i žene.

Komentar 3: U odnosu na oblast pravosuđa, potrebno je predvidjeti sredstva za aktivnosti: unapređenje efikasnosti odgovora nadležnih institucija na slučajeve strukturnog nasilja nad ženama i sistemskog kršenja ljudskih prava žena i utvrđivanje odgovornosti svih uključenih; izmjena Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći na način da se uvede obavezna specijalizaciju advokata za zastupanje žrtava rodno zasnovanog nasilja, te da se omogući da pružaoci besplatne pravne pomoći budu specijalizovane nevladine organizacije; nastavak obuka sudija i tužioca na temu zaštite žena, ljudskih prava i rodne ravnopravnosti; adaptacija planirane zgrade Državnog tužilaštva.

Prioriteti u sektoru Vladavina prava, temeljna prava i demokratija sagledavaju i potrebu obuhvatanja aktivnosti čiji je cilj unapređenje efikasnosti odgovora institucija na kršenje ljudskih prava. MPLJMP kontinuirano radi na izmjenama i unapređenju antidiskriminacione legislative, kao i krivičnog zakonodavstva, a sadržano u sektorskom dokumentu kroz jačanje kapaciteta i implementacije. Kroz aktivnosti koje se odnose na rodnu ravnopravnost radiće se, između ostalog, kroz edukacije. Jačanje administrativnih kapaciteta predviđa se kao značajna komponenta većine EU projekata u oblasti vladavine prava i ljudskih prava. Unapređenje infrastrukture u pravosuđu jedan je od osnovnih ciljeva dalje reforme. Prilikom izgradnje novih infrastrukturnih objekata uvažavaju se najsavremeniji standardi arhitekture i specifičnosti pravosudnih objekata, između ostalog i sa aspekta zaštite ljudskih prava.

Komentar 4: Kada je u pitanju Akcioni dokument „IT za pravosuđe”, predlaže se omogućavanje podnošenja krivičnih prijava korišćenjem komunikacionih tehnologija, kao što je elektronska pošta, video snimci, ili elektronski online formulari, u cilju ohrabriranja žrtava da podnose krivične prijave, i prekidanja začaranog kruga ponovne viktimizacije.

Komentari će se sagledavati u kontekstu daljeg razvoja Jedinstvenog informacionog sistema pravosuđa.

Komentar 5: Prikupljanje relevantnih statističkih podataka koji mogu da uključe podatke zabilježene od strane sudskih organa i od strane organa unutrašnjih poslova i, u mjeri u kojoj je to moguće, administrativne podatke prikupljene od strane službi za zdravstvenu i socijalnu zaštitu, od javnih i nevladinih službi za podršku žrtvama ili službi za restorativnu pravdu, kao i drugih organizacija koje rade sa žrtvama krivičnih djela. Sudski podaci mogu da uključuju informacije o prijavljenim krivičnim djelima, broju slučajeva koji su istraženi i broju osuđenih i procesuiranih lica.

Komentari će se sagledavati u kontekstu daljeg razvoja Jedinstvenog informacionog sistema pravosuđa.

Komentar 6: U dijelu reformi sistema izvršenja krivičnih sankcija predlaže se: eliminisanje manjakovosti i uvođenje naprednih rješenja u vođenju evidencije o broju zaposlenih koji su prošli obavezne obuke o ženskim pravima i rodno osjetljivom ponašanju; unošenje statističkih podataka o stepenu ostvarenog povjerljivog i djelotvornog pristupa nezavisnim sudskim i drugim tužbenim organima izvan zatvorskog sistema, kao i zatvorenim kutijama za žalbe u zatvorima od strane žena lišenih slobode; evidentiranje sprovedene tretmanske aktivnosti; kvantitativno i kvalitativno unapređenje programa za opismenjavanje i obrazovanje, tretman liječenja zavisnosti od droge, rad koji se plaća i programe za resocijalizaciju za žene lišene slobode; izrada analize opravdanosti izgradnje ženskih objekata za lišavanje slobode, vodeći računa o njihovoj ravnomjernoj regionalnoj opravdanosti. Dodatno, u realizaciji planiranog projekta izgradnje zatvora u Mojkovcu, napominje se da je neophodno uvažiti sve evropske standarde i zahtjeve kojima će se predvidjeti prostorije prilagođene ženama lišenim slobode, uključujući žene sa invaliditetom i trudnice.

Sektor izvršenja krivičnih sankcija predmet je kontinuirane podrške EU, uključujući IPA 2018, i programiranje i sprovođenje projekata u ovoj oblasti ostaje prioritet i u IPA 3 ciklusu.

Komentar 7: U odnosu na planirane aktivnosti za unapređenje primjene medijacije i drugih alternativnih rješavanja sporova, potrebno je predvidjeti sredstva kojima će se u kontinuitetu sprovoditi kampanje za podizanje svijesti o pravima djece u postupcima razvoda roditelja, u saradnji sa civilnim sektorom.

Dječija prava predmet su IPA podrške u ovom sektoru. Predlog će biti razmatran razmatrati prilikom dizajniranja projekata.

Komentar 8: U odnosu na aktivnosti u cilju suzbijanja nasilnog ekstremizma i terorizma potrebno je predvidjeti sredstva kojima će se: sačiniti sveobuhvatna nacionalna procjena opasnosti u oblasti borbe protiv terorizma; sistemski pristupiti prepoznavanju uzroka nasilnih desničarskih i etno-nacionalističkih ekstremizama, i raditi na njihovoj eliminaciji, uz paralelne kontinuirane kampanje i edukaciju o ovim pitanjima; preduzeti mjere u cilju unapređenja zakonskog okvira na osnovu kojeg će se efikasno procesuirati govori mržnje i rodno zasnovane diskriminacije, kako u javnom prostoru tako i u kontekstu sajber bezbjednosti. Takođe se predlaže da Vlada usvoji Strategiju za borbu protiv govora mržnje tj. suzbijanja ili podsticanja mržnje ili netrpeljivosti po bilo kom osnovu, a u skladu sa Ustavom Crne Gore i preporukom Savjeta Evrope o sprečavanju i suzbijanju seksizma.

Komentar 9 se odnosi na stručnu podršku i razmjenu iskustva, unapređenje kompetentnosti i znanja kako bi se pripremio i usvojio *Zakon o legalnom priznavanju pola*.

Komentar 10: U odnosu na aktivnosti u cilju ustanovljavanja efikasnog sistema u oblasti migracija i reintegracije povratnika po readmisiji, predlaže se sljedeći niz aktivnosti: izvršiti procjenu stanja postojećih smještajnih kapaciteta, kao i procjenu eventualnog povećanja ukupnih prihvatnih kapaciteta; izraditi standardne operativne procedure za postupanje sa rodno osjetljivim migrantima; sprovesti obuke predviđene za relevantne institucije koje su uključene u proces upravljanja migracijama koje treba da sadrže i modul o rodnoj ravnopravnosti; uraditi rodnu analizu trenutnog stanja u cilju prepoznavanja potreba i pružanja reintegracione pomoći; u kontinuitetu organizovati obuke na temu izrade poslovnog plana u saradnji sa službenicima/cama Zavoda za zapošljavanje, usmjerenim na povratnike po readmisiji (sa osvrtnom na sprečavanje seksualne eksploatacije i zloupotrebe, kao i poštovanje rodno osjetljivog pristupa); obezbijediti efikasnost i djelotvornost istražnih radnji i procesuiranja svih slučajeva trgovine ljudima, posebno ženama i djevojčicama i izricanje kazni počiniocima ovih krivičnih djela (uključujući i korumpirane službenike za sprovođenje zakona), a koje će biti srazmjerne težini zločina. Zatim, obezbijediti djelotvornu zaštitu i adresirati specifičnu ugroženost Romkinja, Aškalijki i Egipćanki, kao i žena i djevojaka izbjeglica i tražiteljki azila, raseljenih i interno raseljenih žena i djevojaka zbog faktora kao što su siromaštvo, stigmatizacija i marginalizacija; obezbijediti slobodan i neposredan pristup skloništima, zdravstvenoj zaštiti, psihosocijalnom savjetovanju, pravnoj pomoći i specijalizovanim uslugama rehabilitacije i reintegracije, kao i dozvolama za privremeni boravak; poboljšati pružanje medicinske pomoći u centrima; dalje jačati mjere integracije za lica koja su pod međunarodnom zaštitom; unaprijediti kapacitet države za otkrivanje velikih mreža za trgovinu ljudima, naročito za svrhe

seksualne eksploatacije i efikasnije sprječavanje aktivnosti trgovine ljudima među sezonskim radnim migrantima; urediti sistem, kroz jaču uključenost Inspekcije rada, kojim bi se s posebnom pažnjom odnosio na probleme samohranih majki azilantkinja.

Komentar MPLJMP na Komentare 8, 9 i 10: Ministarstvo unutrasnjih poslova raspolaže preciznim podacima o raspoloživim smještajnim kapacitetima. Kada je u pitanju povećanje kapaciteta, intenzivno se radi na tome. Iz sredstava IPA 2018 realizovaće se izgradnja migracionog centra na prostoru bivše karaule Božaj. Realizacijom ove aktivnosti smještajni kapaciteti će se uvećati za 120 mjesta u redovnim a za 200 mjesta u vanrednim uslovima.

U toku je tenderska procedura za rekonstrukciju Centra za prihvatanje u Spuzu koja podrazumijeva nadogradnju sprata i proširenje kapaciteta restorana za dodatnih 60 mjesta. Pored navedenog, planirano je i postavljanje 10 stambenih kontejnera na novom placu u okviru prihvatnog Centra. Kako je dvorišni kompleks Centra za prihvatanje u Spuzu znatno umanjen proširivanjem kapaciteta 2019. Godine, kada su na sportskom terenu instalirana 4 mobilna objekta-kućice (4 kućice sa po 6 mjesta- 24 mjesta) i dva kontejnera za sanitarne potrebe, Ministarstvo unutrasnjih poslova je kupilo je zemljišnu parcelu površine 5443 m², koja se graniči sa kompleksom Centra, čime je znatno uvećan prostorni kapacitet dvorišta. Njegovim proširenjem stvorena je mogućnost za uvećanjem kapaciteta za smještaj - instaliranjem 10 kontejnera za smještaj tj. dodatnih 60 mjesta i 2 kontejnera za sanitarne potrebe. Tenderska procedura je u toku.

Kada su u pitanju ostali komentari, biće razmotreni u narednom periodu i imaće se u vidu prilikom programiranja za naredni period. MPLJMP prava je formiralo Radnu grupu za izradu Nacrta Zakona o pravnom prepoznavanju roda na osnovu samoodređenja. Potrebna je pomenuta podrška.

Zakon o pravnom prepoznavanju roda na osnovu samoodređenja.

Komentar 11: Predlažu se aktivnosti u cilju prevencije i suzbijanja nasilja nad ženama i porodičnog nasilja, za koje je potrebno obezbijediti dodatna sredstva: projekti koji obuhvataju socijalno stanovanje, reintegraciju i obezbjeđivanje tranzicioinih stanova žrtvama; uspostavljanje novih skloništa-prihvatišta za žrtve porodičnog nasilja; iniciranje specijalizacije zaposlenih u institucijama koje rade na sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici; institucionalizovanje Operativnog tima za suzbijanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici; osnivanje barem jednog kriznog centra za osobe koje su preživjele seksualno nasilje; skloništa za smještaj žrtava dječjeg nedozvoljenog i ugovorenog braka; pooštavanje kaznene politike u slučajevima nasilja u porodici. Takođe se podsjeća na činjenicu da nadležne institucije, nakon izrečene zaštitne mjere, ne vrše nadzor nad primjenom zaštitnih mjera i propuštaju da samoinicijativno informišu tužilaštvo u slučaju njihovog kršenja. Zatim, i dalje se bilježe slučajevi gdje se žrtve nasilja procesuiraju usled prihvatanja kontra-prijava od strane nasilnika. Konačno, u komentaru se naglašava da dok ne počne primjena Zakona o naknadi štete žrtvama krivičnih djela nasilja ili se ne izmijeni odredba o početku njegove primjene, žrtve nasilja u procesu potraživanja naknade štete zavise od osuđujuće presude koja im omogućava da ostvare pravo na naknadu, ili u okviru krivičnog postupka. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici propisuje više zaštitnih mjera koje se mogu izreći u prekršajnom postupku dok, važeća zakonska rješenja, ne daju mogućnost izricanja hitnih mjera u krivičnim postupcima za djela nasilja u porodici, već se iste eventualno mogu izreći nakon okončanja postupka, u okviru presude kojom se završava slučaj.

Direktorat za ljudska prava, Direkcija za rodnu ravnopravnost Ministarstva pravde, ljudskih i manjinskih prava razmotrila je i saglasna sa komentarima.

Komentar 12: Potrebno je detaljnije elaborirati uopšteno navedene planirane aktivnosti iz cjeline I – *Upućivanje na višestruku diskriminaciju žena*, kao i u dijelu finansijskih stavki jasno naznačiti sredstva namijenjena za unapređenje rodne ravnopravnosti.

Direktorat za ljudska prava, Direkcija za rodnu ravnopravnost Ministarstva pravde, ljudskih i manjinskih prava razmotrila je i saglasna sa komentarima.

Komentar 13: U odnosu na planirane aktivnosti za efikasno sprovođenje *Strategije manjinske politike 2019–2023*, pored predviđenih u Aneksu 4 Strateškog odgovora (prikupljanje podataka o nacionalnoj strukturi zaposlenih, organizacija okruglih stolova, publikacije), potrebno je predvidjeti sredstva kojima će se intenzivnije raditi na stvaranju pogodne sredine za učešće žena pripadnica manjina u političkom i javnom životu, zatim nastaviti sa promocijom aktivnosti započetih projektom revitalizacije starih zanata (koji je vodio NVO SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja), potom u kontinuitetu obezbjeđivati diseminaciju materijala o pravima žena žrtva porodičnog nasilja na jezicima manjina i razviti statistike o stepenu obrazovanja žena pripadnica manjinskih naroda, pogotovo iz ruralnih područja.

Strateški odgovor u Tematskom prioritetu 5 prepoznaje potrebu dalje integracije Roma i u tom smislu ova oblast predviđena je programskim ciklusima 2023/2024. Predlozi će biti razmatrani prilikom dizajniranja projekata.

Komentar 14: U odnosu na planirano usvajanje i implementaciju *Strategije zaštite i ravnopravnosti osoba sa invaliditetom 2022–2027*, potrebno je predvidjeti sredstva kojima će se efikasno implementirati prateći Akcioni plan i na taj način podržati aktivnosti: uvećanja broja javnih politika koje sadrže integrisane mjere koje tretiraju interseksijske oblike diskriminacije sa kojima se suočavaju žene i djevojčice s invaliditetom; izrada analiza o nivou integrisanosti žena s invaliditetom u okviru javnih politika i preporuka o načinu na koji je potrebno obezbijediti navedenu integrisanost; izrada analiza o nivou učešća žena s invaliditetom u javnom i političkom životu zajednice; izrada analiza o trenutnom stanju u pogledu medijskog izvještavanja i problema sa kojima se suočavaju žene s invaliditetom; spovođenje stalnih medijskih kampanja za zaštitu osnovnih prava i zaštitu od diskriminacije žena i djevojčica s invaliditetom; edukacija osoba sa invaliditetom romske i egipćanske populacije o prepoznavanju diskriminacije i načinima za prijavljivanja slučajeva diskriminacije; sprovođenje istraživanja o položaju žena i djevojčica sa invaliditetom; edukacija o pravima iz oblasti zaštite, preventivnim pregledima, ginekološkim pregledima za žene, seksualnom i reproduktivnom zdravlju, mentalnom zdravlju; opremljenost ambulanti i nabavka prilagođenih ginekoloških stolova za žene sa invaliditetom. Pored mjera iz Akcionog plana, potrebno je mapirati i raditi na eliminisanju svih ostalih vidova diskriminacije, poput nepristupačnog fizičkog okruženja, javnog saobraćaja, neadekvatne politike zapošljavanja, nedostupnosti kulturnih dobara i proizvoda.

Strateški odgovor u Tematskom prioritetu 5 prepoznaje potrebu dalje integracije Roma i u tom smislu ova oblast predviđena je programskim ciklusima 2023/2024. Predlozi će biti razmatrani prilikom dizajniranja projekata.

Komentar 15: U organizaciji radionica o suzbijanju diskriminacije i anticiganizma za državne službenike i službenike lokalnih samouprava, kao i za predstavnike medija, preporučuje se i angažovanje projektnog asistenta na dvije godine za nastavu za učenike iz romske zajednice prvog, drugog i trećeg razreda osnovne škole, s ciljem prevazilaženja jezičke barijere, zatim profesionalno osposobljavanje odraslih članova romske zajednice sa licenciranom organizacijom za deficitarna zanimanja, te njihovo zapošljavanje na projektnoj osnovi na period od šest mjeseci. Takođe, u saradnji sa lokalnim samoupravama, preporučuje se povezivanje domaćinstva romske zajednice na mrežu vodosnabdijevanja, izgrađivanje javnih fontana gdje nema zakonskih uslova za pristup vodi iz vodosnabdijevajuće mreže, kao i povezivanje stambenih zgrada na javni kanalizacioni sistem.

Strateški odgovor u Tematskom prioritetu 5 prepoznaje potrebu dalje integracije Roma i u tom smislu ova oblast predviđena je programskim ciklusima 2023/2024. Predlozi će biti razmatrani prilikom dizajniranja projekata.

Komentari za Prozor 2 – Dobro upravljanje, usklađivanje sa pravnom tekovinom, dobrosusjedski odnosi i strateško komuniciranje (Tematski prioritet 1: Dobro upravljanje)

Komentar 1: Kada je u pitanju *Strategija reforme javne uprave 2022–2026*, predložene su sljedeće aktivnosti: uvođenje podsticajnih mjera i priznanja za one ustanove koje promovišu i unapređuju rodnu ravnopravnost; uspostavljanje obaveznog instrumenta evidencije plata zaposlenih u javnoj upravi;

uvođenje baze podataka na nivou cjelokupne javne uprave svih kvalifikovanih žena, promocija principa *work-life balance*; izdvajanje posebnih sredstava u budžetu za redovne analize i evaluacije učešća žena u donošenju odluka u javnoj upravi; uvođenje digitalnih dosijea za državne službenike/ce na osnovu kojih će se voditi evidencija obuka iz oblasti rodne ravnopravnosti; izrada modela protokola za zaštitu od rodno zasnovane diskriminacije i seksualnog uznemiravanja na radnom mjestu; donošenje obavezujućeg akta za državne i lokalne organe da usvoje protokole kojim se obavezuju od rodno zasnovane diskriminacije i seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja na radnom mjestu kao i izrađivanje informativnih materijala; organizovanje obuke posebno namijenjene inspektorima/kama rada, sa posebnim osvrtom na problem angažovanja žena na osnovu ugovora na određeno koji onemogućava povratak na radno mjesto po isteku roditeljskog odsustva; usaglašavanje sa svim standardima *Istanbulske konvencije*, Takođe, potrebno je obuhvatiti obuke i jačanje kapaciteta službenika Direktorata za budžetsku inspekciju o rodno odgovornom budžetiranju i metodama za njihovu primjenu, kao i kontrolu potrošnje budžetskih sredstava u skladu sa principima rodne ravnopravnosti. Preporuka je da se dopuni *Plan komunikacije o javnoj upravi* promotivnim aktivnostima usmjerenim na podršku ženama žrtvama nasilja, te promociji servisa podrške unutar sistema i dostupnih službi u osnovnim sudovima za žrtve nasilja.

Komentar nije prihvaćen od strane Ministarstva javne uprave, digitalnog društva i medija s obrazloženjem da Strategija reforme javne uprave 2022–2026 i prateći Akcioni plan 2022–2024 usvojeni decembru, već prepoznaju aktivnosti koje se tiču i pitanja rodne ravnopravnosti.

Komentar 2: U odnosu na implementaciju *Strategije informacione bezbjednosti Crne Gore 2018-2021* za koju se zapaža da je u potpunosti rodno nesenzitivna (izuzev rečenice da se svi izrazi koriste u ženskom rodu), neophodno je predvidjeti sredstva za realizaciju sljedećih aktivnosti: uspostavljanje nadležnog tijela za analizu i gašenje internet stranica s kojih se vrše razna krivična djela, posebno krivična djela dječje pornografije, ksenofobije, terorizma, širenja vjerske i nacionalne mrženje, ali i kojima se promoviše seksizam i rasizam (diskriminacije po osnovu tijela, godina, roda, etničke pripadnosti, invaliditeta, rodnog identiteta, seksualne pripadnosti, vjere itd.); izradu sveobuhvatne analize prijetnji sa kojima se suočavaju žene na internetu; organizovanje promotivne kampanje radi angažovanja većeg broja žena u STEM-u. **Komentar nije prihvaćen od strane Ministarstva javne uprave, digitalnog društva i medija s obrazloženjem da Strategija reforme javne uprave 2022–2026 i prateći Akcioni plan 2022–2024 usvojeni decembru, već prepoznaju aktivnosti koje se tiču i pitanja rodne ravnopravnosti.**

Komentar 3: U odnosu na sprovođenje *Programa ekonomskih reformi 2022–2024*, potrebno je predvidjeti sredstva za realizaciju sljedećih aktivnosti: olakšavanje pristupa finansijama za žene preduzetnice u cilju jačanja ženskog preduzetništva; upotreba inovirane registracione prijave koja sadrži polje *pol*, u cilju uspostavljanja potpune elektronske registracije preduzeća; sprovođenje planiranih projekata *Elektronske evidencije turističkog prometa*, *Održivog zelenog turizma* i *Smanjenje prometa plastičnih kesa* (nova ekonomija reciklaže), kao i sprovođenje planiranih investicija u ruralnim područjima, gdje će se favorizovati projekti čiji su nosioci žene.

Komentar 4: U odnosu na reformu sistema javnih nabavki potrebno je predvidjeti sredstva za uvođenje standarda *women owned business* i *women led business*, kao i vođenje evidencija o ugovorima zaključenim sa privrednim subjektima koje vode žene u cilju povećanja učešća preduzeća na čelu sa ženama u javnim nabavkama.

Komentar 5: U odnosu na *Strategiju razvoja zvanične statistike*, potrebno je predvidjeti sredstva za unapređenje indikatora učinka na način da obuhvataju statistiku predmeta diskriminacije, razvrstanu po polu i vrsti diskriminacije, uz informaciju o ishodu prijavljenih slučajeva diskriminacije.

U odnosu na Komentare 3, 4 i 5 iz Uprave za statistiku Crne Gore – MONSTAT, informisali su da će u sledećem IPA III programu Uprava za statistiku implementirati samo jedan projekat: Digitalna transformacija IT sistema Uprave za statistiku Crne Gore. Imajući u vidu da se ovaj

projekat tiče isključivo modernizacije IT sistema i unapređenja informaciono-tehnoloških rješenja koji se koriste u Upravi za statistiku onemogućeni su da u sami projekat uključimo dio vezan za metodološka unapređenja.

Samim tim predloženi je da se metodološka unapređenja koja su predložena sprovedu kroz redovnu proceduru predlaganja novih istraživanja. Naime, shodno članu 21 i 22 Zakonu o zvaničnoj statistici i sistemu zvanične statistike ("Sl.list Crne Gore" br. 18/12 i 47/19) Uprava za statistiku priprema Program zvanične statistike. To je petogodišnji podzakonski akt koji Uprava za statistiku priprema zajedno sa drugim proizvođačima zvanične statistike. Trenutno važeći Program zvanične statistike je za period od 2019. godine zaključno sa 2023. godinom. Pripreme za izradu novog petogodišnjeg Programa za period 2024-2028. godine počinje u I. kvartalu 2023. godine, a u IV kvartalu 2023. godine se po pribavljenom mišljenju Savjeta statističkog sistema, donosi/usvaja na sjednici Vlade Crne Gore.

Konsultacije sa korisnicima obavljaju se nakon objavljenog javnog poziva na web stranici i štampanim medijima, koji priprema Odeljenje za diseminaciju Uprave za statistiku. Konsultovanje korisnika podrazumjeva davanje inicijativa, predloga, sugestija i komentara u fazi pripreme Programa zvanične statistike.

Sugerisano je da predlog bude dostavljen zvaničnim putem u toku pomenutog procesa kako bi zajedno razmotrili mogućnost uključivanja ovog istraživanja u narednom petogodišnjem programu Uprave za statistiku.

Komentar 6: U odnosu na *Strategiju digitalne transformacije 2022–2026*, potrebno je predvidjeti sredstva za organizovanje kampanje u cilju promocije pristupačnog i bezbjednog digitalnog društva za žene i djevojčice, promotivnih predavanja u školama, kao i posjeta ICT kompanijama u kojima posluju većinom osobe ženskog pola. Pored toga, preporučuju se i kampanje za smanjenje digitalnog rodnog jaza i unaprijeđenje digitalnih vještina za osjetljive grupe građana.

Komentar nije prihvaćen od strane Ministarstva javne uprave, digitalnog društva i medija s obrazloženjem da Strategija reforme javne uprave 2022–2026 i prateći Akcioni plan 2022–2024 usvojeni decembru, već prepoznaju aktivnosti koje se tiču i pitanja rodne ravnopravnosti.

Komentari za Prozor 4 – Konkurentnost i inkluzivni rast (Tematski prioritet 3: Poljoprivreda i ruralni razvoj)

Komentar 1: Prema MONSTAT-ovom istraživanju o strukturi poljoprivrednih gazdinstava iz 2016. godine, poljoprivrednice predstavljaju oko 42% radne snage na porodičnim poljoprivrednim gazdinstvima, međutim samo oko 12% od ukupnog broja ih pripada ženama.

Komentar je prihvaćen od strane Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede i uvršten u Strateški odgovor.

Komentar 2: Samo 40% žena ima potpun pristup novcu, dok 35% ima ograničen pristup, a 26% nema uopšte pristup kućnom budžetu.

Komentar nije prihvaćen od strane Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede s obzirom na to da nije primjenljiv za nacrt Strateškog odgovora u dijelu predmetne oblasti, ali je proslijeđen kolegama iz relevantnih organizacionih jedinica MPŠV kako bi ih imali u vidu tokom pripreme strategija i relevantnih zakonskih akata.

Komentar 3: Samo 5,4% žena sa sela članice su neke organizacije, dok je 7,2% žena politički aktivno, što ukazuje na slabost njihovog socijalnog kapitala i nepostojanje potencijala za ostvarivanje značajnijeg uticaja na politiku u smislu uvođenja rodne perspektive u poljoprivrednu politiku i budžet. Iako ne postoji procjena potreba žena u poljoprivredi, postoji opšte prihvaćeno mišljenje da su žene opterećene radom u domaćinstvu i brigom o porodici – poslom koji nije plaćen.

Komentar nije prihvaćen od strane Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede s obzirom na to da nije primjenljiv za nacrt Strateškog odgovora u dijelu predmetne oblasti, ali je proslijeđen kolegama iz relevantnih organizacionih jedinica MPŠV kako bi ih imali u vidu tokom pripreme strategija i relevantnih zakonskih akata.

Komentar 2: Postojeća poljoprivredna politika i pravni okvir, osim IPARD programa, je rodno neutralna: od nepostojanja upotrebe rodno osjetljivog jezika, do neprepoznavanja potreba žena, njihovog radnog opterećenja ili uloge u poljoprivrednom gazdinstvu.

Komentar je odbijen od strane Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede kao neprimijenljiva za nacrt Strateškog odgovora u dijelu predmetne oblasti, ali je proslijeđen kolegama iz relevantnih organizacionih jedinica MPŠV kako bi ih imali u vidu tokom pripreme strategija i relevantnih zakonskih akata.

